

KATHOLIKUS HITOKTATÁS.

(A tananyag kiszemelése és pædagogiai értéke.)

A katolikus hitoktatás ügye napirenden van. A legilletékesebb közeg, a magyar püspöki kar tűzte sorra, midőn a kilenczvenes évek elején a középiskolai hitoktatás rendezéséről tanácskozott és javaslatot készítettett, a mely a közel jövőben újra meginduló tanácskozásának alapul szolgálhasson. Az elemi hitoktatás és általában az elemi oktatás terén még erősebb mozgalom indult meg. Itt már nyomtatásban is megjelent a revideált tervezet,¹ a mely kiállotta immár a bírálatot is és a napokban új szövegezést nyert.

Az elemi oktatás terén megindult vállalkozásnak lehet sikere; a középiskolai hitoktatás rendezésében egyelőre nem bízom, mert jó tervet a hitoktatás számára csak úgy lehet készíteni, ha a hittant beleillesztjük a középiskolai tantárgyak szervezetébe. Erre pedig a középiskolai törvényre és tantervre való tekintettel egyhamar nincs kilátás.²

A hitoktatás függő kérdéséhez kívánok én is hozzászólni. Általános pædagián dolgozom, a melyben nem maradhat érintetlenül a hitoktatás ügye sem. Így jutottam hozzá, hogy rávessem magamat a kérdés tanulmányozására és számbavegyem az e téren mutatkozó törekvéseket. Tanulmányom eredményét nem foglalhatom bele egész terjedelmében egy tanárjelölteknek szánt munka keretébe; más részről meg szélesebb körben forgatom azt egy folyóirat hasábjain: ezért lépek vele ily alakban a nyilvánosság elé, hadd lendítsen, ha arravaló, a fontos ügyön. Legközelebb a vallásoktatás *tananyagának kiszemeléséről és pædagogiai értékéről* szölok.

*

Tantervet az általános műveltséget adó intézetek számára azért készítünk, hogy az értelmi nevelés feladatát lehetőleg tudatos munkával, biztos kézzel oldjuk meg. A tantárgyaknak ráirányítása az erkölcsi vég-

¹ A magyarorsz. róm. kath. népiskolák tantervének revideált tervezete. Esztergom. Buzárovits.

² «A vallásoktatás a hitfelekezetek tanterve szerint történik.»

czélra és az intézet sajátos feladatára, kölcsönös vonatkozásuknak és egymásutánjuknak megállapítása, szóval jó tantervnek készítése valóságos életkérdés polymathikus, soktárgyú intézeteinkre. A jó tanterv egységet visz bele a sokadalomba és biztosítja a közös eredőt, célt.

A tanterv készítésében a szervezés munkája előtt *a szervezni való anyagról* kell gondoskodni. Minő tanulmányok vagy tantárgyak jöhetnek szóba: az a kérdés. Az elv, a mely az anyag kiszemelésében vezérel, *a történeti szempont*, vagyis: a mely tantárgy sok századon át az értelmi nevelésre jónak bizonyult és összefonódott a népek közművelődésével, az jövőre is megvallja magát. A történeti szempont azonban egymaga nem elégséges: ellenőrzésre és kiegészítésre szorul. Erre mértékül az *illető iskolának feladata* kínálkozik, a melynek számára a tantervet készítem; s ennek a feladatnak megint *a nevelés általános céljával és az ember végső rendeltetésével* kell összhangzásban állnia. E czímen szerepel az általános műveltséget adó intézetekben a vallás- és szerepelnek a philologiai tanulmányok az ember ideális szükségleteinek és képességeinek javára, a történelmi tanulmányok, mivel társas lények vagyunk, a természettudományi tantárgyak gazdasági érdekeink biztosítására.

Ha már általánosságban megtörtént az összes tényezők kiszemelése, az egyes tantárgyak körében megint fölmerül a kérdés: *mily terjedelemben öleljük föl, minő elemeket választunk ki belőlük?* Szóval újabb kiszemelést kell tartanunk, a melynek szabálya nagyjában így fejezhető ki: azt és annyit öleljünk föl, a mi és a mennyi szükséges és elégséges a kitűzött feladat megoldására. Ez a munka az egyes tantárgyak *pædagogiai értékének megállapítása*. Vezérelveit még közelebbről is meg kell határoznunk. A physikai organismusban minden szervnek meg van a sajátos feladata és munkaköre, azonkívül résztvesz a szervezeti közéletben. Ez az igazság a tanterv körében is érvényesül. *Az értelmi nevelés tényezőinek, az egyes tantárgyaknak szintén meg van a sajátos feladatuk és munkakörük, másrésről meg közrejátszanak a közfeladat megoldására.* Mindkét szempont irányadó az egyes tanulmányok pædagogiai értékének megállapításában.

Immár rátérhetünk *a hittanra*. A vallásoktatásnak az *a sajátos feladata*, hogy a tanuló az Istent megismerje, őt szeresse, neki szolgáljon és ekkép üdvözüljön.¹ Foghatóbb alakban kifejezve az a sajátos feladata, hogy *a növendék megismerje és kövesse Jézus Krisztust, megismerje az ő tanítását és kövesse példáját, hogy megszeresse őt és benne éljen.* «Ez az örök élet, hogy megismerjenek téged, egyedül igaz Istent,

¹ Katekizmus.

és a kit küldöttél, Jézus Krisztust.»¹ Jézus Krisztus a kereszténységnek pädagogusa;² ő az emberek közt élt, mint «ἀρχὴ καὶ τύπος τῆς δικαιοσύνης»³ vagy az apostol szerint: «Ut Christus formetur in vobis».⁴

A mennyiben *elméleti* irányú a vallásoktatás, közli a növendékkel azt, a mit «sok rendben és sokféleképen szólván hajdan az Isten az atyákhoz a próféták által, legutóbb e napokban Fia által szólott hozzánk, kit mindenek örökösévé rendelt».⁵ Az egyház tanító hivatalától összeállított theologiai tananyag alapján a növendék tehát a kinyilatkoztatás tartalmához emelkedik föl; a szentírás és a hagyomány révén megismeri Istent, az örök igazságot, kit szorosán véve egyedül keresünk önmagáért.⁶ «Habozás nélkül — mondja Cassiodorus — emelkedjünk föl a szentíráshoz az atyáknak megfelelő fejtegetései alapján, mint valamely létrán, hogy az ő magyarázataik útján előhaladva sikerrel elérhesünk az Isten szemléletéhez. Mert bizonyára ez a Jákob létrája, a melyen az angyalok föl- s alászállnak, s melynek végén az Úr van, kezét nyújtva a fáradtaknak és önmaga szemléletével gyámolítva a fölszállók fáradságos lépteit.»⁷

A sajátos *féládatnak gyakorlati részét* is ki kell még erősebben emelnünk. Egyéb tárgyak körében is fontos a gyakorlati szempont, a nevelő hatás. A természettudományi oktatás böles és józan gazdasági életre, a történelmi pedig ügyes társadalmi életre és működésre neveljen, a philológiában tanuljuk meg önnön gondolatainknak és érzelmeinknek kifejezését. A vallásoktatásban a gyakorlati érdek, a nevelő hatás még erősebb követelmény. «Elmenvén tanítsatok minden nemzeteket, megkeresztelvén őket az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében; *tanítván őket megtartani mind, a miket parancsoltam nektek.*»⁸ Szilárd hit és lelkiismeretes hitelet fakadjon tanításunk nyomán. Arra kell törekedni, hogy a vallási gyakorlatok a növendék szent szokásává legyenek; az legyen a hatása, hogy a fiatal ember a keresztény hit és lelkiismeret szerint érezzen és gondolkodjék, beszéljen és cselekedjék, hogy az Isten félelmében és szeretetében imádkozzék és dolgozzék,⁹ egy szóval *a keresztény hit a tanuló erkölcsi életének alapjává legyen.*

¹ Ján. 17. 3.

² Alex. Kelemen, παιδαγωγος.

³ Platon, πολιτεία. II. 361.

⁴ Gal. 4. 19. Krisztus képződjék ki bennetek. V. ö. Catechism. Trid. Prooemium. X. — Raue, Christus als Lehrer und Erzieher. 12—21.

⁵ Héb. 1. 1—2.

⁶ S August., De doctrina christiana, l. I. i. 5.

⁷ De institutione divinarum literarum. Præfatio.

⁸ Mát. 28. 19—20.

⁹ Walter, Der kath. Religions-Unterricht. 9. 1.

*A szeretet volt és lesz mindenkor igazi feladata a vallásoktatásnak.*¹ Messze felülhaladja e tekintetben a vallástan a többi tanulmányokat: a vallásoktatással járó felvilágosítás teheti az embert első sorban erkölcsössé.

*A vallástannak ezenkívül a nevelés általános, az értelmi nevelés különös, az általános műveltséget adó intézetek sajátos feladatán is kell lendítenie. S tényleg benne rejlik az ember végső célja, az egyéni műveltségnek és közműveltségnek ez a sarkköve, a mely rendet és összhangot teremt a sokoldalú ismeretben, szeretetben és ügyességben, a mely történeti életünknek és törekvésünknek állandó irányt és következetes haladást ad, a mely összhangot létesít egyéni és közműveltségre való rátermettség, szakképzettség és általános műveltség közt.*² A vallás *viszonyba hozza az egyént és a népeket az istenséggel, leárasztja rájuk az ég kegyét, felelősséget és kötelességet olt lelkükbe,* s azért az egyéni és társas életnek egyaránt éltető kovásza, erős emelő-rúdja a közgazdaságnak, szilárd támasztékja a jogi rendnek, megihletti a művészetet és tudományos munkára sarkall. A történelem a tanúja, hogy a népek közművelődésének a vallás adta és adja az indító lökést és a culturélet magaslatán megint a vallás fékezi a zabolátlan munkaerőket és csinál rendet az érdekek harcában. Gazdaság, jogrend, művészet és tudomány embert még meg nem óvott az elzüllesztől és népeket még vissza nem tartott a bukástól; mert különben Róma még állana és Hellas napja még ragyogna. Nem a görög-római intellectualis és aesthetikai képzettségben vagy a forum Romanum-on érvényesülő «fari posse» tulajdonságában van a *műveltség lényege*; nem kiváltsága ez a kevés választottnak, a kiknek a fárasztó tanulmány kerülő útja nyitva áll: a lélek mélyén az egyénnek tudományos vagy művészi közreműködése nélkül Isten kegyelmével megy végbe a *megszentesülés*, a mely Aranyuszájú sz. János szerint minden pórt philosophussá tesz. Az összes culturjavak közt a vallási javak legegységesebb elosztásra valók. Gazdasági téren a communismus rablás, a politikai életben anarchia, szellemi téren sekélyesség; ellenben vallás-erkölcsi téren föltétlen egyenlőség van: egyenlőség a végső célban, a kötelezettségben és felelősségben, az elvekben és parancsolatokban, egyenlőség a méltóságban.³ A műveltséget *tárgyilag* véve, a vallás nemcsak a földi élet érdekeinek szolgálatára, hanem mindenek fölött az Isten dicsőségének munkálására képesít; *alanyi tekintetben* a tanuló a legnemesebb szükségleteit elégíti ki és a

¹ S. Augustini de catech. rudib. 4. S. 5. 9. — Catech. Trid. i. h.

² V. ö. Általános pædagogiam 4. §. f.

³ Nostitz-Rieneck, Das Problem der Cultur. 88—90. I. V. ö. Willmann, Didaktik. I. 212.

legbiztosabban fejleszti képességeit, örökre boldoggá teszi. *Alaki képzés tekintetében* mindazt nyújtja, a mit a többi tanulmányok, ezenkívül természetfölötti erőt és ügyességet adhat elménknek; *tartalmilag* a kinyilatkoztatásra tanítja a növendéket, hittitkokat közöl vele, a melyekről pusztán eszével sohasem vett volna tudomást.

Ezen szempontok szerint kell tehát a theologiai tananyagot körvonaloznunk. A vallásoktatásnak sajátos, közvetlen feladata és munkaköre, a keresztény hit- és erkölcsi élet adja a főszempontot; ehhez járul a vallásoktatás közvetett feladata, közrehatása az értelmi nevelés közfeladatában. Ez a szempont a tanuló fejlettségi fokához, az általános és közműveltség szükségletéhez képest módosítja, kevesbíti, növeli a tananyagot, a melyet az első szemponttal kijelelünk.¹

A jelenleg használatban levő népiskolai és középiskolai tantervekben előírt hittani tananyag megüti-e ezt a mértéket? Az elemi és alsó fokon a *katekizmus, a biblia és liturgia* a kiszabott tananyag, a melyhez az elemi iskolában még némi *egyház történelem és az evangéliumi szakaszok* magyarázata járul. A felső fokon lehetőleg tudományos alakban a *hit- és erkölcs tant és az egyház történetet* tanítják. Ennek a tananyagnak történeti kifejlődése van. S ha már profán téren is fontos a történeti kialakulás, még jelentősebb és biztosabb a vallástanban, mert isteni parancs valósult meg isteni segítséggel a theologiai tananyag történeti kifejlődésében. «Elmenvén tanítsatok minden nemzeteket...; tanítván őket megtartani mind, a miket parancsoltam nektek; és ime én veletek vagyok mindennap a világ végezetéig».² *Ez a tananyag lényegében megüti a mértéket; mert — mint tananyag — teljesen megfelel a vallásoktatás sajátos feladatának.* Felöleli röviden a kinyilatkoztatás egész tartalmát; hitre vezet és az erkölcsös életre szabványokat nyújt; feltünteti a kinyilatkoztatás eredetét és történetét; megismerteti a tanulót Jézus Krisztussal és tájékoztat a nyilvános istentisztelet gyakorlásában. Egészen más kérdés, nem kell-e ezt az anyagot czélszerűbben szervezni, nem kell-e közvetett feladata érdekében vagy pädagogiai szempontból némileg módosítani? Erről azonban itt még nem szólhatunk.

Felfogással teljesen egybevág a középiskolai hitoktatás újabb szervezésére készült javaslat álláspontja. Nem ölel ez föl új anyagot, hanem a réginek czélszerűbb szervezésére szorítkozik. És én nagy súlyt helyezek e javaslatra; mert a püspökök kiküldött bizottságának tekin-

¹ V. ö. az idéztem revideált tervezetet. I. a.; valamint a középiskolai vallásoktatás szervezésére készült és a püspöki tanácskozás elé terjesztendő javaslatot.

² Mát. 28. 19—20.

télye támogatja, és meghallgatott tanári testületek szakvéleménye alapján készült. Más nézetben van látszólag (vagy talán valósággal is?) a magyarországi latin és görög szertartású róm. kath. népiskolák tantervének revideált tervezete, illetőleg a tervezetnek készítői. Ők új anyagot is vesznek föl: népmeséket, mondákat, történelmet, költeményeket. Másrészről meg háttérbe szorítottak olyasmit, a mire a keresztény századok mindig súlyt helyeztek: az elsőtől az ötödik osztályig nem lép kellőleg előtérbe az apostoli hitvallás; az egyházi parancsolatokról egyáltalán nincs szó; a pönitentiartartásnak és az oltári szentségnek ismertetését későre halasztják; a katekizmus igazán csak az ötödik és a hatodik osztályban szerepel, szóval ők *bibliai alapon szervezik a vallásoktatást*. S ez magában nem volna hiba; hisz Jézus maga is példaként, nevezetesen önnön élete példájával szemléltette az elvont vallási tanokat. Tekintélyes férfiak nevét is ideírhatom: Fénelon, Overberg, Kellner nevét, a kiknek ugyanez az elvük.¹ *Ámde a tanterv készítői tulásba estek. Bármily fontos Urunk életében a példaadás, azért mégis csak eszköz a vallási igazságok szemléltetésére és útmutatás az elvont tanok gyakorlati megvalósítására.* Ők azonban nem a tan kedvéért veszik alkalmazásba a bibliai példát, hanem annyi hitigazságra szorítkoznak, a mennyi a tanított bibliai részben épen benne van; így azután megesisik, hogy nem közölnek idején oly hitigazságokat, a melyeknek gyakorlati megvalósítása már szükséges volna.² Azonban jó lesz a tervezettel kissé behatóbban is foglalkoznunk.

Mi készítette a tervezet készítőit e vállalkozásra? Nem akarok a találgatások terére lépni, mert tán akaratlanul is igazságtalanná lennék a szerzők iránt; nem akarom szemükre hányni, hogy eljárásuk némileg hasonlít a XVIII. század végén megindult és a jelen század elején folyó kísérletekhez, a melyek a felvilágosodás nevében kívánták a hitoktatást javítani és a Canisiust egyidőre háttérbe szorították;³ azt sem helyezem előtérbe, hogy kelleténél jobban belemélyedtek az újabbkori protestans pädagogiába, hogy Zillert és Rein Theorie und Praxis-át jó lett volna Willmann katolikus szellemével⁴ ellensúlyozni: csak azt említem meg röviden, miért tartom én kísérletüket elhibázottnak? A *népmesék, mondák, történelem és költemények fölvételét nem igazolja a vallásoktatás sajátos feladata.* Krisztust megismerni csak a kinyilatkoztatásból és az ezzel szervesen összefüggő elemekből lehet. Krisztus, a megváltás, az emberek üdvössége nem ismerhető meg mesékből. Ha épen monda-

¹ Raue i. m, 29—32.

² Népiskolák tanterv. revideált tervezete 5. és 77. l.

³ Kirchenlexikon. VII. B. 307—310.

⁴ Didaktik als Bildungslehre. I—II. B.

szerű anyagra van gyereknél szükségünk, hogy vallási fogalmakat vonjunk el belőle, *ott vannak a bibliai tények*, a melyek a mesének, mondának stb. minden sajátosságában osztozkodnak és ezenfelül még igazak is, szentek is. Én és, azt hiszem, tizenhatsz századnak tapasztalata nem hiszszük el Rein-nak, hogy a bibliai elbeszélések nem felelnek meg a két alsó osztályban a gyermeki felfogásnak és hogy azért egy előkészítő (vagy mint a tervezetben: egy párhuzamos) mese-tanfolyamra van szükségünk, a melyben ugyan Urunk élete is szerepel, de csak úgy nagyjában.¹ Sokkal igazabban fejezi ki Willmann a keresztény felfogást: már a gyermekkor fogékony, úgymond, a szent történet iránt, de egyuttal minden kornak való, mert mesterkéletlen egyszerűséggel kimeríthetetlen mélységet egyesít. Elénk tárja az emberi élet és a gondviselés tényeit, a melyek azt megértetik. Mozgalmas és színekben gazdag, mint a tanító költészet. Mi az ókori költők éneke a világ kezdetéről a Genesis elbeszéléssel szemben; összehasonlíthatók-e dalaik, ódáik a zsoltárokkal, tragédiáik a szenvedés történetével? Az ébredő erkölcsi tudat költögetésére és erősítésére benne typosok vannak, a jónak és gonosznak, az igazságosságnak és igazságtalanságnak typosai, a melyek határozottak, mint az erkölcsbölcseleti fogalmak, és mégis concretek, fogható, eleven emberi alakok.² A gyermek első szüleinke engedetlenségét, Ábel jámborságát, Kain gonoszságát, Sem és Japhet kegyeletét, József életét, Jézus gyermekségét stb. megérti; ellenben «a népmesékben rejlő erkölcsi és vallási igazságok megértésére»-re alig van vagy legalább oly fokban nincs képessége. Nincs szükségünk, a vallásoktatás körében nincs szükségünk ily mesékre; nem érünk rá, hogy ily anyagról vonjunk el erkölcsi és vallási igazságokat, támogatva velük a hittan tanítását. Eszem ágában sincs kétségbevonni azt, hogy az ilyen «igazságok a hittan tanítását» támogathatják, sőt követeljük, hogy támogassák; *csak a theologiai tananyag körében nincs helyük. De talán az általános műveltséget adó intézetek közfeladata igazolja a vallástan körében a mondákat, meséket?* Eleve megmondom, hogy se ez a szempont, se más, akárhonnan kerülő szempont nem igazolhat a vallástan körében idegen anyagot. Mindig a kinyilatkoztatás tartalmából kell kerülnie, mindig lényegesen össze kell e tartalommal függnie a hitoktatás tananyagának. «Mert tudtul adom nektek, mondja az apostol, hogy az evangelium, melyet hirdetem, nem emberi tanítmány.»³ «Mi a megfeszített Krisztust hirdetjük, az Isten erejét és az isten bölcsességét.»⁴ «A hiábavaló mesebeszédeket tá-

¹ I. m. I. Schuljahr. 71—73. 1.

² I. m. II. 145—146.

³ Gal. 1. 11.

⁴ 1. Kor. 1. 23—24.

voztasd el.»¹ «Mert nem elmés meséket követvén, adtuk tudomástokra a mi Urunk Jézus Krisztus erejét és megjelenését.»² *Hittani tananyagnak kiszemeléséről van szó, nem idegen elemeknek a hozzákeveréséről!* Egészen más kérdés az: minő anyag, minő tantárgyak álljanak a vallásoktatás szolgálatába? Erre a kérdésre az a feleletünk, hogy valamennyi, nemcsak a mesék és a történelem, hanem a többi tantárgyak is. Ebből a szempontból valamennyi tantárgy hit- és erkölcs-tan tárgya, ha igaz is az, hogy egyik tanulmány erre jobban alkalmas, mint a másik. De azért nem vonjuk valamennyit a theologiai tananyag körébe, hanem egységes szempont szerint határozott felosztást eszközölve³ először mindegyiknek megadjuk a magáét, azután az ethikai concentratio elve szerint egytől-egyig a «bölcse» oszlopaivá tesszük őket.⁴ Hadd maradjon meg tehát az a monda és mese és költemény a philologiai tananyag körében, és ha lehet értékesíteni, a vallásoktatás javára hagyjuk ezt csak az irodalmi olvasmány idejére. A történelmet se szakítsuk ki a maga talajából és köréből. Igaz, hogy szinte szédítő magasságban van az emberi természet gyarló tehetetlensége fölött a természetfölötti rend; de azért nem kell hozzá lépcső, nevezetesen nem a mondából, meséből stb. készült lépcső, mert Krisztus egészen lehajolt hozzánk; tanítása, példája és malasztja szívünk és elménk mélyéig lehat, megerősít, megvilágosít és fölemel bennünket. S egyedül Krisztus emelhet föl bennünket, mert csak «az ő beszéde hatalommal teljes»⁵; a mese-és monda nem az.

A másik kifogásom az ellen van, hogy a katekizmust háttérbe szorították. Kétséget nem szenved, hogy ez a módszer nevében történt. Négy osztályon át a tanítás módszere uralkodó jellege szerint analytikus,

¹ 1. Tim. 4. 7.

² 2. Pét. 1. 16. V. ö. Zsolt. 118. S5.

³ Meg kell rónom a tervezet készítőinek pontatlan tárgycsoportosítását. Ugyan nézzék meg Willmann elemzésének eredményét (i. m. II. S1.), vagy akár az állami tanítóképzők tantervezetét. — Hol az egységes szempont a felosztásukban? Egy tárgynak sincs kiváltsága arra, hogy kizárólag a «nemzeti nevelés» tárgyának nevezessék, mert valamennyi az; a természetrajzban is először a szülőföld és a haza ásványait, növényeit, állatait kell ismertetni; s ha a potiori osztályozunk, a földrajz először nem természettudományi tárgy? persze, hogy azután a «haza» földjére fogjuk a fősúlyt helyezni, a melyre apáink könnye, vére folyt! Azonban nem lehet itt behatóbb bírálathoz bocsátkozni; különben is meghaladja feladatunk körét. Főlebb megjelöltem a kiszemeléseknek, a felosztásnak egységes szempontját és a csoportokat is röviden megemlítettem.

⁴ Így viszonyíták már a középkorban az «artes liberales» a theologiaéhoz. V. ö. Hrabanus, De clericorum institutione.

⁵ Eccli. S. 4.

inductiv; az V. osztályban a katekizmusmal «az eddig szerzett hittani ismeretek rendszeresítése» folyik, a módszer tehát synthetikus; a VI. osztályban a katekizmus megint «bibliai alapon» szerepel.¹ Szívesen elismerem, hogy a hitoktatás a többi közt épen a módszerben, a tanmenetben és tanalakban szorul javításra; s hogy az egyház nevében tanító katecheta jól teszi, ha a mostani gyakorlattól eltérve a tanuló szemeláttára sűrűbben belenyúl az ősi, bár távolabbi kútfőbe, a szentírásba és hagyományba, de azért mégis a katechetának és vele a katekizmusnak kell előtérben állnia, a melyben a katechetának az apostoli hitvallásról, az Úr imádságáról, a tízparancsolatról és a szentségekről, e tanulmányi alapról, a kinyilatkoztatás elemeinek ezen foglalatáról való tanítása nyer röviden és szabatosan kifejezést. Kérem a szíves olvasót, mérlegelje jól a mondottam szavakat. Csak annyit kívánok, hogy a katekizmus előtérben álljon. Mert ellensége vagyok minden szélsőségnek. Sem a katekizmus egyeduralma, sem az a sokat hánytorgatott bibliai alap nem vezet célhoz. Ha tetszik, mondjuk úgy, hogy a katekizmus a bibliával együtt álljon előtérben, illetőleg középpontban. De ezt aztán értsük meg jól. Szívesem aláírom Végh Kálmán elvét, hogy «a biblia és káté a legszerveesebb összefüggésben legyenek egymással», de azt a logikai ugrást nem teszem meg vele, a melynek eredménye, hogy tanítsunk első sorban és mindenek fölött bibliát.² Ujra hivatkozom Krisztus Urunk példájára. A példák, a melyeket tanításában használt, és önnön életének példája csak eszköz a vallási igazságok szemléltetésére és útmutatás az elvont tanok gyakorlati kivitelére. Mondjuk tehát azt,³ különben módszer szempontjából csak később lehet kimutatnom, hogy a katekizmus háttérbe helyezése kárral jár; itt az anyag kiszemelése és pädagogiai értéke szempontjából kell róla szólnom. Jó lesz e célból a theologiai tananyag történeti kifejlődésének nyomait felkutatni, Az ilyen történeti vizsgálódás mindig tanulságos: megértjük belőle a jelen állapotot és irányítást kapunk a jövő feladatára.

A theologiai tananyag közlésének helye ma sem tisztán az iskola, még kevésbé volt az az egyházi élet kezdetén. *A felnőttek oktatása*, a mely napjainkban profán téren is hódít, az egyházban legelső alakja a hitoktatásnak. Ehhez járul *a megkeresztelt gyermekek oktatása a családi körben*. Az egyház folyton folyvást figyelmezteti a szülőket ezen kötelességükre.⁴ De azért az *iskolának* is kezdetől fogva vagy legalább is jó korán meg volt a szerepe.⁵ Krisztus Urunk szavai, a melyekkel az aposto-

¹ L. a tervezetet.

² Hittudományi folyóirat. VI. évf. IV. füzet. 765—770.

³ Cat. Trid. Prooemium. XII. V. ö. Kirchenlexikon. VII. 311—312.

⁴ Kirchenlexikon. VII. k. 249—250.

⁵ Willmann i. m. I. 233—238. l.

loknek a tanításra és kereszteleésre megbízást adott, a keresztény tanítás szükségességét és célját egyaránt megmondják: «Elmenvén tanítsatok minden nemzeteket, megkeresztelvén őket az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében; tanítván őket megtartani mind, a miket parancsoltam nektek».¹ *Hit- és erkölcs, hit, kegyelem és törvény teszi kezdettől fogva a vallásoktatás lényegét.* A tanítás célját, a tananyagot és a tanítás módszerét rendszeresen először szt. Ágoston tárgyalta *De catechisandis rudibus* cz. művében.² A cél, úgymond, a melyre mindent vonatkoztatnunk kell, az, hogy a hallgató a hitre, a hit alapján a reményre és a remény alapján a szeretetre tegyen szert.³ Ehhez képest a tanítás a hit, remény és szeretet körében mozog. A hit arra tanít bennünket, a mit Isten az emberek üdvösségére kezdettől fogva tett: az ó- és újszövetség tényeire (bibliai történet), e tények megvalósulására az egyházban (egyház-történet).⁴ Ezen hitből, hogy Isten értünk már sokat tett, származik a remény, hogy ígéretét is beváltja, vagyis hogy a halottak föltámadnak, hogy lesz utolsó ítélet és örök élet. Ámde az ígéretnek csak úgy leszünk részesei, ha az Isten szabta föltételeket megtartjuk: vagyis keresztény étellel, a parancsolatok megtartásával, a bűnnek elkerülésével, állhatatossággal a kísértések elleni küzdelemben, főleg azon kísértések ellen, a melyekkel a keresztény ember az akkori közéletben a pogányok és a rossz keresztények részéről találkozott.⁵ Abban, a mit Isten értünk már tett és a mit ígért, mutatkozik az ő szeretete. Ez a szeretet viszonzást követel. A tanuló szeretete legyen először hálás szeretet, azután önzetlen: Istenért szeresse Istent és felebarátját. Ez a két legfőbb parancs.⁶ A katechument továbbá imádságra, éberségre és a jó emberekkel való társalgásra kell buzdítani.⁷ Ezen előkészítő tanfolyamon ismertették meg egyúttal a katechumenatusba való fölvétel szertartásait, a vége felé a hitvallást és a parancsolatokat is közölték; de a szentírás tanulmánya, szintúgy a titkokba (szentségekbe) való beavatás csak a keresztség fölvétele után történt.

Szt. Ágoston katechesise nem meríti ki a «keresztény tanítás»

¹ Mát. 28. 19—20.

² A keleti atyák közül nyssai sz. Gergelynek van *λόγος κατηχητικός* című irata, a mely azonban tudósoknak szól. A korábbi mozzanatokat, a vallásoktatás kifejlődését az apostolok idején és a kereszténység első századaiban l. i. Kirchenlexikon. VII. 239.

³ I. m. 4. 8. Samml. der bedeut. pädag. Schriften. 3. B. 75. l.

⁴ I. m. 6. 10. — 1. 1. — 17. 28. és köv. — 3. 5. és köv. — 24. 44. — 22. 39—40. — 23. 41. — 3. 6. — 6. 10.

⁵ I. m. 7. 11. — 16. 25. — 27. 55. — 5. 9.

⁶ I. m. 5. 9. — 9. 11. — 4. 8. stb.

⁷ I. m. 25. 48—49.

gész körét, s mégis a vallásoktatás kettős feladatához mérve föltötte tanulságos. A vallásoktatás sajátos feladata szempontjából megvan-
nak benne a legszükségesebb hit- és erkölcsstani elemek, megállá-
pítja a bibliai tanításnak ma is követni való menetét, közöl egyháztör-
ténelmi és liturgiai részleteket. Egyéb korabeli megállapításokat is
latolva elmondhatjuk, hogy már a *patristikus korban a bibliai történet,*
a parancsolatok, az apostoli hitvallás, a szentségek és az imádság jelel-
ték ki a katechetikai oktatás körét. Szt. Ágoston módszerét a vallások-
tatás másik feladatából lehet értenünk. Korának volt szüksége reá.
A felnőtt és félig művelt pogány, a minőt szt. Ágoston szem előtt tart,
amaz időben nagy százalékát tevő a «keresztény tanítás» hallgatóinak.
A keresztény gyermek nem oly értelemben «rudis», mint szt. Ágoston
proselytája, s azért nem lehet az első tanítást ily módszerrel kezdeni.¹

Szt. Ágoston könyve nagy hatással volt a *keresztény középkorra.*
Rhabanus Maurus utasításaiban, a melyeket a katecheták számára írt,
ugyanazt a menetet tartja szem előtt, a melyet szt. Ágoston követ, sőt
utasításainak megokolására az egyházatya művét teljesen közli. A feladat
is, a melynek Rhabanus szolgál, olyan jellegű, mint szt. Ágostoné: a
felnőtt katechumeneknek szól és a missio-prédikációra nyújt felvilágo-
sítást.² E mellett az iskolában a keresztény ifjúság hitoktatása is folyt.
Megtanulták a Miatyánkot, az apostoli és Athanasius-féle hitvallást.
A főbűnök, az irgalmasság cselekedetei szintén tárgyát tették a taní-
tásnak. Nagy súlyt helyeztek a pönitencziatartás szentségének ismer-
tetésére. Sajátos jellege a középkornak a vallásoktatás terén a zsolttárok
betanulása, hogy a gyermekek az istentiszteleten, nevezetesen a kar-
imádságon mielőbb résztvehessenek.³ Ama kornak sajátos szükséglete
mutatkozik e jelenségben: a kereszténység meghonosítására mentül
több papra és mentül szigorubb keresztény életre volt szükség, azért
adtak minden tanításnak és nevelésnek szinte papi jelleget.⁴ Tanultak
bibliát és egyháztörténetet is.⁵

¹ Kirchenlexikon. VII. B. 241—242.

² Samml. d. bedeut. pädag. Schriften. 3. B. 65.

³ Specht, Geschichte d. Unterrichtwesens in Deutschland. S. 59—61.

⁴ Cassiodorus műveiből, a melyek a középkorban irányadók voltak,
bár főleg a szerzetesek tanulmányait tartja szem előtt, értjük a középkor
hitoktatásának tananyagát. Idevágó művei: Expositio in Psalmos; De in-
stitutione divinarum litterarum; De artibus ac disciplinis liberalium litte-
rarum.

⁵ Walafried Strabo tanuló pályája és a reichenau kolostor-iskola ta-
nulmányi rendje: Kellner-Nagy, Képek a nevelés és tanítás történetéből.
88—100. I. V. ö. Janssen, Geschichte. I. 24—64., a hol azt is látni, hogy
a katekizmus tulajdonképen ekkor már szerepelt, kialakításához az első
lépések már megtörténtek. — V. ö. Kirchenlexikon. VII. B. 251. V. B. 493.

A renaissance idején, a melylyel összefügg a hitújítás, alakult ki a *katekizmus*. Tartalmilag mindazt, a mi benne van, már azelőtt is tanították; sőt a XV. században már kátészerű könyvek is voltak.¹ A hitújítással velejárt a theologiai tananyagnak kátészerű összefoglalása. Az újítóknak volt első sorban érdekük, hogy az ősi tanítmányból kiszemeljék és kikerekítsék azt, a mi ezentúl hitüknek zsinórmértéke lészen. Így keletkezett Luther kis és nagy katekizmusa. Másrészt az ősi egyháznak is a részletekig meg kellett állapítania, mit vallott eddig és mit kell ezentúl is hitében és életében irányadónak tekintenie.² Az eszme illetékes helyről indult ki: a tridenti zsinatból, a mely a kivitelhez is hozzáfogott; teljes megvalósítást azonban csak 1566-ban nyert. «Római katekizmus» volt a könyvnek czíme, a mely a dolog természete szerint nagy tisztelettel és örömmel fogadtatott. Tartalmát a keresztény hit főbb pontjai teszik négy fejezetben ily czímmel: az apostoli hitvallás, a szentségek, a tízparancsolat, az Ur imádsága.³ Célja első sorban az volt, hogy a lelkipásztoroknak útmutatóul szolgáljon a vallásoktatásban, a felnőttek és gyermekek oktatásában egyaránt.⁴

Midőn a római katekizmus megjelent, már egyéb katechetikai dolgozatok is napvilágot láttak, így nevezetesen a jezsuita *Canisius* több munkálata. Nem egyes emberek elméje alkotta a katekizmust, hanem a kor méhéből született. *Canisius* első sorban az ifjúságot tartja szem előtt. Latin és főleg a nemzeti nyelveken kiadott katechetikai dolgozataival a kisdedeknek szegi az igazság kenyerét; e mellett a felnőttekre is tekintettel volt.⁵ A keresztény bölcsesség — ugymond — három foglalmagában: a hitet, a reményt és a szeretetet. Ehhez képest először az apostoli hitvallást magyarázza, azután a miatyánk és az anyagi üdvözlet nyomán reményre és bizodalomra tanít, majd a tízparancsolatnak és anyaszentegyház öt parancsolatának fejtegetésével szeretetre oktatja a tanulót. Ezután a szentségekről szól, a melyek az emberrel a természetfölötti életet közlik. Ez az élet tevékenységben nyilatkozik; azért *Canisius* a második főrészben a keresztény tökéletességet tárgyalja: a bűntől való elfordulást és a jónak gyakorlatát; ismerteti a bűnöket és a jócselekedeteket, főleg az irgalmasság cselekedeteit, a sarkalatos erényeket, a Szentlélek ajándékait és gyümölcseit, a nyolcz boldogságot és az evangéliumi tanácsokat; a végén a négy utolsó dologról szól.⁶

¹ Janssen i. h. — Kirchenlexikon. VII. 288—307.

² Catechismus ex decret. concil. Trident. Prooemium. VI. VII.

³ I. m. Procemium. XII.

⁴ I. h. X. XI.

⁵ L. a különböző latin és német kiadásokat Janssen i. m. IV. B. 420. l. A magyar fordítások közül egy 1801. kiadás van kezem ügyében.

⁶ Catechismus minor. «Der Teutsche Catechismus» más sorrendet követ.

A Canisius-féle katekizmus egészen a XVIII. századig majd mindenütt használatban volt. E század újító törekvései az iskola terén többé-kevésbé háttérbe szorították, s többféle kísérlet lépett a helyébe, majd mindannyi a siècle éclairé szellemének nyomása alatt. Ha egyik-másik megóvta is magát e szellem hatásától, még sem tudott népszerűségre szert tenni.¹ A felvilágosodás szellemének igazán szélsőséges megnyilatkozása az a felfogás, hogy «a vallásos hitet és életet nem tekintetni a művelődés oly külön ágának, melyet eltérő sajátosságánál fogva a többitől el kellene választani.» A vallás az élet minden érdekére hat, a közműveltség minden ágában közrejátszó tényező. «Az oktatás egy tárgya sem nélkülözheti a maga körében a hit eszméinek és megvalósításuknak ismertetését. Fontosságuk *talán* megengedi vagy megkövetelheti, hogy némi módon külön csoportosítsuk és saját neve alatt tárgyaljuk. . . . A helyes vallásoktatás . . . a hitnek inkább oly elemeire fog súlyt vetni, melyek elméket és sziveket együvé fűznek, mint olyanokra, melyek a lelkeket egymástól elidegenítik.»² Bármily nemes szándok sugallta is e gondolatokat, alapjukban mégis tévesek, mert nem számolnak a kinyilatkoztatás tényével. Azok, a kik a kereszténységhez, a keresztény hit *kinyilatkoztatott tartalmához* hívek maradtak, sohasem szálltak le a természetfölötti álláspont magaslatáról a naturalistikus felfogáshoz, a mely a hit- és erkölcsant elsekélyesítette, a különböző vallásokat egy általános deismusban összeolvasztotta, a kinyilatkoztatás magvas tartalmát vizenyős elemekkel helyettesítette.³ Századunk keresztény és történeti renaissance-a, a mennyiben szükséges volt, egészen visszatérítette őket a kinyilatkoztatás tartalmához és a történeti fejlődésben kialakult tananyaghoz. A XIX. század derekán a bajor püspöki kar ösztönzésére megint egy jezsuita állította össze a keresztény hittanítás anyagát: ez az úgynevezett Deharbe-féle katekizmus, a mely általánosan elterjedt és hazánkban is irányadóvá lett.

A *bibliai történet* a katekizmus meghonosodása után mint külön tantárgy sokáig nem szerepelt. A katekizmus röviden ráutalt ama bibliai tényekre, a melyeknek ismerete a hit és keresztény élet érdekében szükséges vagy hasznos volt, a katechetára bízván a részletesebb elbeszélést.⁴ Protestans részen azonban csakhamar érvényre jutott Luther

¹ Kirchenlexikon VII. B. 307—310.

² Kármán, Az oktatás és a tanterv elméletéhez. 10. — Ezen felfogás forrását l. Basedow, Elementarwerk. II. B. főleg a 114. és köv. l. — «Elhagytak engem, élőviz kútfejét, és maguknak kutakat ástak, beomladozó kutakat, melyek vizeket nem tarthatnak». Jer. 2. 13.

³ Willmann i. m. I. 348—349.

⁴ Kirchenlexikon. V. B. 494. V. ö. Canisius német katekizmusának 1740. kiadását.

elve, hogy a felső és alsó iskolákban egyaránt a szentírás legyen az olvasmány tárgya. Ezzel szemben némelyek pädagogiai szempontból kivonatos bibliai kézikönyveket sürgettek; de szavuk csak a XVIII. században talált meghallgatásra: a Francke irányát követő pietistikus pädagogusok a bibliai történetet külön tantárgyként honosíták meg.¹ A katolikusok csak a jelen század elején adtak katekizmus mellett külön bibliai tankönyvet a gyermekek kezébe. A történet összeállításában ugyanazon elvek maradtak irányadók, a melyek már szt. Ágostonnál találhatók: az ószövetség az előkészület, az új a megvalósulás ideje; a szent történetben az Isten kegyes gondviselése mutatkozik; az elbeszélés aranyszálára a hitigazságok gyöngyeit fűzzük és az előadás kapcsán erkölcsi szabványokat és példákat mutassunk; a bibliai tanításnak is az általában a feladata, hogy hitre, félelemre és reményre meg szeretetre vezessen.² Szóval a katolikus vallásoktatásnak főtantárgya ezután is a katekizmus maradt. A tanulók a hit tartalmát az egyház tanító hivatalától kapják, a mely erre első sorban a katechetát, azután a katekizmust használja. A bibliai történet támogatja a katekizmus tanulását, a hit- és erkölestannak szolgál, a mely a katekizmusban foglaltatik; arravaló, hogy a katekizmus tételeit szemléltesse, kiegészítse, szilárd alapokra fektesse, alkalmazásukra, kivitelükre példát mutasson és a tanulónak megmutassa az isteni kinyilatkoztatás történetét, az ó- és új-szövetség összefüggését.³ — *Egyháztörténeti és liturgiái ismeretek* külön tankönyvekben szintén csak a jelen században honosodtak meg.

E történeti körütekintés alapján és a kiszemelésnek szempontjai szerint immár pontosan megállapíthatjuk a hitoktatás tananyagát. Mindenekelőtt arra kell figyelmeztetnünk, hogy *a történeti kifejlődéssel ellenkezik a mondának, regének stb. fővétele a theologiui tananyag keretébe, ellenkezik vele minden kísérlet, a mely a katekizmust háttérbe szorítja.*⁴

Mi tehát első helyre a katekizmust állítjuk, de kifogásunk van a szokásos gyakorlat ellen, a mely a sok kérdés és felelet halmazában megfelelkezik a katekizmus velejéről, a kérdések és feleletek idegzeté-

¹ I. h. 494—495.

² Kirchenlexikon. VII. B. 242—243. V. ö. Catech. Trid. Prooem. XII. XIII.

³ Kirchenlexikon. V. B. 495—497.

⁴ Tisztelettel figyelmeztetem Végh urat, hogy a történeti tényekkel nem szabad oly könnyedén elbánni, mint ő teszi idézet értekezésében. Ily alakban nem szolgálhatnak argumentumul. Ha vázlatom nem tetszenék neki, olvassa el a Kirchenlexikon megfelelő cikkeit. Elég röviden és mégis kimerítően talál ott felvilágosítást.

ről. A katekizmusnak ezt a velejét és általában a vallásoktatásnak tanulmányi alapját az *apostoli hitvallás, az Úr imádsága, a parancsolatok és a szentségek* teszik. A korunkbeli neveléstudomány az összes tantárgyak csoportjaiban akar ily tanulmányi alapot kikerekíteni. A történelmi és természettudományi tantárgyak körében még semmi végleges eredmény sincs; ellenben a philologiai tananyag terén már látni a végleges megállapodás körvonalait. Az irodalom értése és ismerete a tanítás elsőrendű feladata, és az irodalmi olvasmány a tanítás alap-tökéje. Nem az egész irodalom teszi az olvasmány tárgyát, hanem a nemzeti és világirodalomból kiszemelt oly részek, a melyek együttesen kulcsot adnak a tanuló kezébe az egész irodalom kincseihez. *A vallástant* tekintetben is felülmulja az összes tantárgyakat. *Tanulmányi alapja a kinyilatkoztatás alkotó elemeinek foglalatja, a melyek a szentírásnak és szent hagyománynak elemzéséből állottak elő.* E tanulmányi alap ismerete közkinccse ugyszólván az egész emberiségnek, belevésődött az elmébe és szívebe, ismerik az első nevelők: a szülők, és midőn a gyermek iskolába lép, legtöbbnyire már magával viszi oda. A vallásoktatás belőle indulhat ki; hozzá kell szüntelen visszatérnie; másra se törekedjék, mint ez alapnak megértetésére, mert a ki érti, annak kulcsul szolgál az egész szentíráshoz és hagyományhoz. De nemcsak az *elméleti okulásnak kiinduló pontja* e tanulmányi alap, hanem a *gyakorlati, az erkölcsi életnek is szabványa.* Megvan benne mindaz, a mi az isteni tekintély elismerésére és az iránta való kegyeletes köteleességeknek teljesítésére készíti az embert; megvan benne a «lex scripta in cordibus», a szívekbe írt törvény rendelése,¹ a mint Isten azt — emberileg szólva — belevészte és Sina hegyén kielemezte; megvan benne az emberi gyarlóságot támogató kegyelem, a mely értéket és sikert biztosít cselekedeteinknek.

*A katekizmus a kinyilatkoztatás ezen alkotó elemeiből synthesissel megalkotja a hinni és tennivalókat,*² s így bővítése és feldolgozása a tanulmányi alapnak, hogy bevihető legyen az életbe. Az emberiség legfontosabb kérdéseiről és legégetőbb szükségleteiről kapunk így belőle magasztos egyszerűséggel kielégítő felvilágosítást. Jól mondja Giraud püspök, hogy a katekizmus kevés lapon az Isten, az-egyház és a száza-

¹ Róm. 2. 15.

² Kétféle synthesist lehet megkülönböztetnünk. Ha a napfényt a spectral-színekre bontom, analysálok; ha a spectrum színeiből megalkotom a fehér színt, az analysisnek megfordított útját teszem meg: ez a reproductiv synthesis; ha a spectrum egyes színeit különféle változatban egyesítem, szintén fehér színt, de egyebet is kaphatok eredményül: ez a productiv synthesis. A katekizmusban ez utóbbi szerepel.

dok bölcseségének összes kincseit közli. Ha e könyv Sokrates, Platón vagy Aristoteles kezébe kerül, ámulat és csodálkozás vesz rajtuk erőt és betelik tudós vágyakozásuk. E könyv megfejti rejtvényeinket, megfelel kétségeinkre, eloszlatja nehézségeinket, csodálatos kapcsolatot fűz ember és Isten, föld és ég, ideigvaló és örökké tartó dolgok közt.¹ Ha e kérdésekben a bölcselők megállapításaira kellene várnunk, a kik tudvalevőleg még ma is ellentmondó rendszereket állítanak föl, tétve, határozatlan és iránytalan volna az emberi élet.

A katekizmus *kérdésekben és feleletekben* közli az anyagot. Kifejezett álláspontunkhoz ragaszkodva a kérdések és feleletek nagy halmazát, a tanulmányi alapnak túlságos szétदारabolását kárhozzátjuk. Kevesebb kérdéssel és egyszerűbb felelettel többre megyünk. Ily megszorítással a kérdések és feleletek alakját megtartjuk. Ósrégi gyakorlatilag kipróbált alak ez, a mely az alaki képzésnek hathatós tényezője. Már Alkuin egyéb tantárgyakat is ezen alakban tanított.² «Értelmesen kérdezni — úgymond — annyi, mint tanítani.» Béda pedig így szól: «Gyermekek könnyebben eligazodnak, ha a tananyagot kérdésekre és feleletekre tagoljuk, mert ily tanalakkal szinte játszva gyakorlódnak és ily gyakorlással nehezebb dolgok felfogására is képesülnek.»³

A katekizmushoz kiegészítésül a *biblia* járul. Kapcsolódásuk akkor lesz szerves, ha a bibliában is a *hitoktatás tanulmányi alapja nyerközponti helyet*. A hitvallásnak minden egyes ágazata egy-egy történeti tény; történeti tények a tizparancsolat, a szentségek szerzése, az úr imádsága és az üdvözlégy. Ily irányú tárgyalással a biblia inductiv háttérét teszi a tanulmányi alapnak és az egész katekizmusnak; mert a gyermek felfogásához mértén feltünteteti a tanulmányi alapnak a kinyilatkoztatás tartalmába nyuló gyökereit és *szilárd alapot vet a tanuló hitének*. A biblia másrészt a *hitoktatás gyakorlati feladatának* is *szolgál*: példákat nyújt az erkölcsi életre. Első sorban Jézus Krisztus életével ismerteti meg a tanulót, a ki példát adott nekünk, hogy a mint ő cselekedett, mi is úgy cselekedjünk. Jézus szegénysége születésének szegényes körülményeitől kezdve egészen a sírig, a mely idegen emberé volt, megvigasztalja és megedzi a szegény embert, a gazdagot pedig óva inti a földiekben való elmerüléstől. Jézus üldözése az Egyiptomba futás idejétől a kereszthalálig kitartásra int a becsületes élet útján, az eszményekért való küzdelmünkben az embereknek és viszonyoknak minden ellenkezése daczára. Jézus véres verejtéke megszenteli arcunk verejtékét, ostromoztatása önmegtagadásra tanít, keresztutja az élet keresztjének

¹ Willmann i. m. II. 149—150.

² Samml. d. bedeut. pädag. Schrift. 4. B.

³ I. m. Einleitung. S. 50. V. ö. Kirchenlexikon. VII. B. 314—315.

elviselésére. A szentek — mondja Raue — szinte túlságos buzgalommal itt-ott látszólag meghaladják a tisztán emberiesnek határait, ellenben Krisztus jellemében határozottsága daczára nincs semmi szélsőség, semmi visszataszító. Vele lehet pihennünk,¹ örülnünk és sirnunk. Krisztus jellemének ezen igazi emberies volta még Rousseaut is ily nyilatkozatra bírja: «A mi nekem Jézus jellemében leginkább tetszik, az nemcsak erkölcsének kedvessége és egyszerűsége, hanem egyúttal a könnyedség, a tetszetősség, sőt az ildomoság. Nem kerülte sem a szó-rakozást, sem az ünnepeket, játszott a gyermekekkel, evett a gazdagoknál. Ha nem volt volna is a legbölcsebb az emberek közt, bizonyára a legkedvesebb volt közöttük».² *Jézus élete* különben nemcsak az erkölcsi élet szempontjából fontos, hanem a hit tekintetéből is. Ő az egész kinyilatkoztatásnak kezdete és vége, alphája és omegája;³ eljött, hogy betöltse a törvényt;⁴ az ószövetségi előképek őt jelzik személyében és működésében; a próféták őt hirdetik előre; a tízparancsolatnak alap-cszmáját a szeretet két parancsában ő mutatja meg; feltámadása záloga egész hitünknek,⁵ jövődő feltámadásunknak, az ítéletnek stb. Jézus élete mellett az ó- és újszövetségi szent történet az erkölcsi életnek még számos megkapó példáját állítja a gyermek szeme elé, a melyeket még azért is jó tárgyalni, mert a felnőttek templomi oktatásában igen sokszor jó hasznukat veszszük.

A bibliai történet egyúttal ősi mintája a *genetikai* tanmenetnek; a *heuristikára* bőséges alkalom van benne; *szemléleteket* nyújt és ingerli a *képzeletet* és bőséges táplálékot ad neki; az *elbeszélő* alak pedig állandóan leköti a gyermek figyelmét: e szempontokból is nagy a pedagógiai értéke.

Újabb időben az általános műveltséget adó felsőbb iskolák, a gymnasiumok és reáliskolák az általános műveltség mellett «a felsőbb tudományos képzésre» is előkészítenek. Ehhez képest honosodott meg a középiskolák felső osztályaiban szinte kellesténél jobban a szakirány; ehhez képest alakult ki ez osztályokban oly tananyag, a melynek a megfelelő egyes tudományokkal van érintkezése. Az élet, a közműveltség és a nevelés közfeladata a vallásoktatással szemben is támasztott ily irányú követeléseket, a melyeknek ez meg is felelt. A tanuló különben is már szinte megkívánja e korban a szt. Pál értelmében vett «kemény ételt».⁶ S így a *hitoktatás terén is oly tananyag alakult ki, a mely*

¹ Márk. 4. 38. 6. 31.

² I. m. 32.

³ Titk. Jel. 22. 13.

⁴ Mót. 5. 17.

⁵ 1. Kor. 15. 14.

⁶ Héb. 5. 14.

egyrészt az általános műveltségnek szolgál, másrészt egyúttal tudományos jellegű és színezetű.

A katekizmusban foglalt tanulmányi alap: az apostoli hitvallás, a parancsolatok, a szentségek és az úr imádsága a felső osztályokban is alapja a vallásoktatásnak, de tudományos formában, rendszeresen és módszeresen tárgyalva. Itt tényleg végre kell hajtani a kinyilatkoztatás tartalmának elemzését és az így tudományosan megalkotott elemekből az élet összes érdekeire vonatkozó deductiókat csinálni.

A tanulmányi alapon rejlő igazságok rendszeresen, szerves összefüggésükben tárgyalva, választékos nyelven előadva a tanuló megerősödött elméjének kívánatosak. A mit eddig inkább csak emlékezetébe fogadott, azt most tudatosan fölfogja. Valóságos életszükségletét elégítjük ki, midőn megmutatjuk neki, hogyan állapíthatók és bizonyíthatók meg a keresztény hitigazságok, és hogy «nemo crederet nisi videret esse credendum».¹ A tanuló e korban egyúttal a tanultaknak alkalmazására hajlandó és azért fogékony az eszme iránt, a melyet szt. Ágoston így fejez ki: «Qui doctrinam Christi adversam dicunt esse reipublicæ, dent exercitum talem, quales doctrina christiana esse milites iussit; dent tales provinciales, tales maritos, tales coniugos, tales parentes, tales filios, tales dominos, tales servos, tales reges, tales iudices, tales denique debitorum ipsius fiscii redditores et exactores, quales esse præcepit doctrina Christi et audeant eam dicere adversam esse reipublicæ».²

Ezen alakjában a vallásoktatás a népek életének és közműveltségének legfontosabb tényezőjével ismerteti meg a tanulókat. Az európai népek közművelődésén kezdettől fogva három tényező dolgozott: a nemzeti erő, a classicus ókor és a kereszténység. S a XIX. század e szempontból mérlegeli az idevágó tantárgyak pædagogiai értékét. A szokásos szövegekkel, a milyen «az elme gymnastikája» stb., ma már meg nem védjük a classicismust, hanem igenis azzal, hogy az ókori elemek belefonódtak közműveltségünkbe, hogy nélkülök önmagunkat nem értjük meg, hogy a magyar közműveltség szövedékét tépi meg, a ki a classicismust mellőzi. A kereszténységről ez még inkább áll. Nemzeti életünkben a nemzeti erővel és a classicismussal egy időben jelentkezik. Szt. István intelmeiben latin nyelven szól és a keresztény hitet veti alapul, hogy rajta nemzetének művelődése biztosan indulhasson. «In nomine sanctæ Trinitatis et individuæ Unitatis . . . me non piget, fili amabilissime! tibi documenta, præcepta, consilia et suationes parare, quibus tuæ vitæ mores, tibi que subiectorum exornes . . . »³ S ez időtől

¹ S. Thom. 2. qu. 1. a. 4.

² Walter i. m. 21—23. l.

³ Corpus Juris Hungarici. I. p. 119.

fogva gazdasági, jogi, családi és társadalmi életünk a kereszténység szellemében és befolyása alatt fejlődik, irodalmunk és művészetünk keresztény eszményeknek és érzéseknek tolmácsolója. A kereszténység ismerete nélkül önmagunk közműveltségét nem értjük meg többé, s a nemzeti közműveltségre teszi a fejszét, a ki a vallástant mellőzi az iskolából. A hit örök eszméi halhatatlanságot kölcsönöznek a közműveltség tartalmának. A tudat, hogy a megelőző nemzedékek művelődésének tőkéjét kegyelettel kell fogadnunk és a magunk arcza verejtékének gyümölcsével meggyarapítva áthagyományoznunk, igazában csak a kereszténység ideje óta él a népek lelkiismeretében.¹ A hit tartalmát ugyanis el kell föltétlen köteleességgel fogadnunk, szintűgy a «docete omnes gentes» elvét gyakorolnunk.

A felső fokon tehát mutassa meg a hitoktató, hogyan származnak az apostoli hitvallás, az Úr imádsága, a parancsolatok és a szentségek az Istentől és hogyan fonódnak bele a népek életébe és teszik a közműveltségnek legdrágább kincsét és a haladásnak leghatékonyabb tényezőjét. Jól mondja Hettinger: «Mutassátok csak be a kereszténységet meggyőző nagyságában; mutassátok be tanítványaitoknak, midőn így szól: «Jőjjetek hozzám mindnyájan, a kik fáradoztok és terhelve vagytok és én megnyhítlek titeket.» (Mát. XI. 28.) Tüntessétek föl a maga valóságában, mint a megismerés és cselekvés, a földi és mennyei dolgok legfőbb és legáltalánosabb áldásthozó hatalmát; állítsátok lelkük elé az eszményi szépség előképeit, melyeket a keresztény vallás nekünk adott, mely halhatatlan és el nem enyészik; ha valaki szenved közülök, legyen az vigasza, ha valaki örül közülük, szentelje meg örömet. Hivatkozzatok a tudományokra, s ezek igazolta mellett tanúságot fognak tenni; vezessétek őket végig a történelem évszázadjain, hogy szemléljék és csodálják a nagyot és magaszosat, mit a vallás teremtett. Vezessétek tanítványaitokat a halál birodalmába, hol egyedül a vallás hirdeti az élet ígét, midőn az emberi bölcsesség elfödi fejét és hallgat. Mint a virág kelyhe a harmatot, oly mohón szívja be a romlatlan ifjú szíve az ígét, mely a vallásról szól! Mily hatalmas visszhangot keltenek a szentek életében nyilvánuló nagy gondolatok, Istenről, az örökkévalóságról és Krisztus iránti szeretetről az ifjú tiszta szívében! Mily könnyen hevül szent lelkesedésre, mily könnyen kész a szent ifjak ösvényein haladni!»²

A katekizmussal a biblia, a tudományos jellegű hitoktatással az *egyház történet* tanítása tart lépést. A történelem általában az emberi alkotásoknak eredetét, kialakulását, fejlődését és jelen állapotát vizs-

¹ Willmann i. m. I. 175. 201. 218. l.

² Timotheus. Magy. ford. 104. l.

gálja. Az egyháztörténelem a kinyilatkoztatás eredetét nyomozza, vizsgálja kialakulását és fejlődését az egyházban és magának az egyháznak az életét. Az egyházban és az egyház által Jézus Krisztus a megváltás művét, a melyet a földön élve megkezdett, folytatja. «Így az egyháztörténelmet legtalálóbban Krisztus növekedése történetének mondhatjuk az emberiségben; ¹ s mint a Jézus megváltó életét ismertető bibliának, az egyháztörténetnek is kettőben rejlik a pædagogiai értéke: *hitünk igazságáról győz meg és a hiszserinti életnek mintáit, példáit mutatja.* Semmi sem bizonyítja oly világosan és mindenkitől felfoghatóan a kereszténység isteni eredetét, mint annak majdnem kétezer éves története; minél inkább belemélyedünk, minél inkább követjük isteni életerejének minden terén, a tudományban, az életben, az államban és társadalomban, az erkölcsben és jogban, a lelkiismeret szentélyében, valamint a világ szinpadán való működését, mindenütt látjuk az egyház áldásos működését, Istentől való küldetésének bizonyítékát.» ² Így az egyháztörténelem oly magasztos tárgyról szólva, a minő az egyház, egészen megfelelő kiegészítő része a hitoktatás tudományos jellegű tananyagának.

A hitoktatásban a hit- és erkölcstani és a történeti elemeken kívül még a *liturgiai rész* jön számba, a mely amaz elemekkel szerves összefüggésben van. A liturgia ugyanis a hitnek kifejezője és ábrázolása és az erénynek és erkölcsnek élete. Alig van az egyházban oly liturgiai cselekmény, a mely tárgyilag és önmaga által ki nem fejezne valamely dogmatikai tételt, és viszont a dogma adja meg a kulcsot az istentisztelet megértéséhez. A liturgia a történelemre is utal: karácsony, husvét és pünkösd emlékünnepei azon nagy tetteknek, a melyeket Isten értünk végbevitt; de mindazon kegyelmek, a melyeket Isten a multban népének osztogatott, a liturgiában számunkra állandóan megőriztetnek. ³ Nincsen nép vallás nélkül, és nincsen vallás istentisztelet nélkül. A vallásos gondolat, a mely elménket elfoglalja, és a buzgó érzés, a mely szívünket áthatja, lélektani szükségszerűséggel nyilatkozik meg külsőleg. Az áhitat az istentiszteletben teremtő erőt mutat: fölhasználja a követ, a színt, a mozgást, a hangot és főleg a szót meg a cselekményt, hogy megnyilatkozzék. A pogány vallásokban is megtaláljuk a szent helyeket, időket, cselekményeket, himnuszokat és személyeket, de mily messze állnak a kereszténységnek megfelelő intézményeitől! «A pogányoknál a jelképes cselekedet közvetlen, természetes kifejezése volt a belső megindulásnak, Izrael népénél maga az Isten rendezte ezeket, a keresztény-

¹ Hettinger, Timotheus. 413. l.

² I. m. 416.

³ I. m. 482—483. l.

ségben a symbolum szentséggé és szentelménynyé válik.»¹ «Az egyház liturgiája égi békét jelző szivárványként áll életünk és az egész emberiség fölött: a természetfölötti élet és az összes malasztok, melyek onnan felülről harmatoznak le, a hét szentségben, mint hét fénysugárban jelennek meg, melyek mind azonegy fény- és kegyelemforrásból folynak, mely az oltáron ered.»² Mindezen mozzanatoknak értésére rá kell a tanulót vezetnünk. Napjainkban különösen fontos, hogy a tanuló a liturgiát erős meggyőződéssel úgy tekintse, mint a hitközségnek, az egyháznak istentiszteletét, a melynek legfőbb része az áldozati cselekmény. Így a liturgiai tananyagról is elmondhatni, hogy már a gyermek figyelmét is leköti, megtöltvén lelkét sokféle szemlélettel, és az érett fejnek is ad munkát, ha meg akarja keresni a jelben az eszmét. A liturgia révén a theologiai tananyag a művészetekkel lép kapcsolatba és így főleg az alkotó képzetnek lesz képző iskolájává.

A tananyag, a melyet az iskola számára így kijelöltünk, nem haladja meg az eddig szokásos tananyag körét. De azért munkámat nem tartom fölöslegesnek: a szempontoknak kijelölése és kidomborítása, a melyek a tananyagot megvilágítják, nagyon is elkel. A hitoktatás sikerének csekély voltát részben e szempontoknak nem ismerése okozza. Ezenkívül, úgy tetszik, mégis még *tananyag dolgában is kell valamit tennünk*. Nem egészen új tananyagnak felöleléséről van szó, hanem egy meglevő részletnek czélszerűbb fölhasználásáról. Részben már tört úton járhatok: Walternak már többször idéztem munkája a bajor középiskolák legfelső osztálya számára *apologetikát* ír elő.³

A mostani gyakorlat szerint az apologetikát a középiskolák ötödik osztályában tanítják. Illetékes körök azt mondják, hogy lehetőleg keveset öleljünk föl belőle, mert a tanuló elméje nem bír még megküzdeni vele; egészen mellőzni azonban nem merjük, mert épen korunknak van szüksége reá, vagy mint a középiskolai hitoktatás rendezésére készült javaslat mondja, mert «manapság már nem tanácsos az ifjúságot hitvédelmi fölszereltség nélkül az életbe kibocsájtani.» Valóban nem tanácsos! Nem akarok a renaissance és az u. n. reformatio koráig visszanyúlni, csak a felvilágosodás századának vállalkozására figyelmeztetek a mely az ész ítélőszéke elé idézte a hitet, tartalmát revideálta és a már korábban megfogant deismust, rationalismust és moralismust megszülte, nagyranövelte és főleg az encyclopædikus munkásság révén az életnek és a közműveltségnek minden terére kiterjesztette. Hitetlenség, közöm-

¹ I. m. 487. l.

² I. m. 480. l.

³ 36. l. és 158—188.

bősség, a vallási meggyőződés hiánya, az igazság megismerhetésén való kétség fakadt a nyomán. Hettinger, a kitűnő apologetikus író találóan adja korunk szájába a pilátusi mondást: «Mi az igazság?» S íme előáll a kereszténység és apologetikus írói útján fokozott mértékben hangoztatja Krisztussal: «Én arra születtem és azért jöttem a világra, hogy tanúbizonyságot tegyek az igazságról.»¹

Az életnek ez az érdeke és szükséglete immár hangosan kopogtat az iskola ajtaján. Az élet kell hogy rábirja az illetékes tényezőket amaz ellenmondás megszüntetésére, a mely szerint egyrészt «nem bocsájtható ki többé az ifjúság az életbe hitvédelmi fölszereltség nélkül,» másrészt meg mégis keveset vegyünk, mert az V. osztályban hijával van «az ifjúság a kellő bölcsészeti előismereteknek.» *Tanítunk a VIII. osztályban apologetikát.* Szó sincs róla, hogy ez a beosztás felforgatná a természetes sorrendet. Az analysis ép oly természetes útja a megismerésnek, mint a synthesis, az inductiv eljárás és az a posteriori bizonyítás époly természetes, mint a deductiv és az a priori okoskodás. Tanítunk igenis synthetice, a hol lehetséges, de használjuk föl az analysis is, a hol szükséges. Emberi művek ismertetésénél sem szükséges mindig az alapelveket, a vezető szempontokat előtérbe helyezni; annál kevésbé szükséges ezt okvetetlenül tennünk a hitoktatásban. Ha fönséges gothikus dómot mutatok V. osztálybeli növendékemnek, esze ágába sem jut kételkedni, hogy a remek alkotásnak alapjai vannak. A kereszténység is ily hatással van a lélekre: a felső osztályok tanulója, ha nagyszerűségében szeme elé állítom, csodálja, bámulja, megszereti, ha nem érti is minden ízében! Már megrajzoltam, minő anyagot öleljünk föl a felső osztályokban; ennek az anyagnak alapjait fejtegetjük a VIII. osztályban. Ez azért is megfelelő vállalkozás, mert az apologetikának bölcsészeti feladata is van, a melynek megoldásával kiegészíti a középiskolai bölcsészeti tanulmányt. A részletek megállapítása, nevezetesen az egyháztörténet besorozása, meghaladja ezen értekezésem körét; itt csak azt említem meg, hogy az épúgy beosztható a hit- és erkölcsstan mellé, mint a biblia a katekizmus mellé.

Az *apologetika* e szerint a theologiai tananyagnak fontos része. Vele a kereszténységnek alapjait mutatjuk meg a tanulónak. Csak a tárgyat kell röviden megjelelnünk, s magától megnyilatkozik a pädagogiai értéke. Megérteti a tanulóval a vallás jelenségét az ember és a népek életében; megfejtí a kinyilatkoztatás tényét és rárója a hitnek észszerű kötelességét; elvezeti őt a szentíráshoz és hagyományhoz, az életében szereplő hitelveknek eme forrásához, a mely Krisztus rendelése folytán az egy, szent, katolikus és apostoli egyházban önti szét ter-

¹ Ján. 18. 37—38. V. ö. Hettinger, Apologie. I. 1—2.

mékenyítő és megszentelő tartalmát; megmagyarázza neki, hogy az egyházban és az egyház közvetítésével neki is kell a hit életét élnie, ha földi életének szilárd alapokat kíván vetni és biztosítani akarja örökkévalóságát. Az apologetikának egyúttal polemikus feladata van: szembe száll a főbb tévedésekkel, elemzi szemre szép, különféle alakjukat és kimutatja mérges voltukat, még mielőtt növendékünket az élet piacán vagy színpadán, megkinálták volna velük.¹ Kimutatja a kereszténység jótékony hatását az életre. «Vajjon a vértanunak véres, a keresztény szeretet ezer és ezer áldozatainak vérnélküli, de nem kevésbé fenkölt hősiessége, vajjon az ital víz, melyet szeretetből nyújtanak a szomjuzónak, a fillér, melyet az özvegy adományoz, az irgalmas nővér, ki magát a nélkülözésnek, a gyermekeknek, a fájdalom minden nemének és alakjának feláldozta, vajjon az igaz keresztény és mindenekfölött a szentek élete nem hangosan beszélő és meggyőző apologia-e a kereszténység igaz volta mellett? . . . A tudomány bizonyítékát így az élet tanúbizonysága egészíti ki.² Az apologetikus tanulmány ily alakban az egész középiskolai hitoktatásnak, főleg a felső osztályú hit-, erkölcsstani és egyháztörténelmi tananyagának rendszerezése, sőt bizonyos fokig megisméltése lehet.

A hitoktatás az általános műveltséget adó iskolákban föltétlenül szükséges. Ez közvetlen és sajátos feladatából folyik. S így szinte fölösleges közvetett feladatára való tekintettel még tovább is mérlegelnünk az értékét. Ámde a hittan pædagogiai értékéről alig lehet sokat írni vagy mondani. Lépünk azért a szóban forgó iskolák falai közé és lássuk még külön e körben is a szerepét.

«A vallástan legközelebb az *elemi oktatásnak ad magasabb irányt és vele a népoktatásnak ideális alapot*, hogy el ne laposodjék az anyagi érdekek szolgálatában. A katekizmus és a biblia missio-területe nagyobb és feladatuk terhesebb, mint a classicusoké; de egyúttal — még kisebb terjedelem mellett is — elégséges erkölcsösítő és képző erővel rendelkeznek, hogy feladatuknak megfelelhessenek.»³ — A vallástan továbbá *classicismust* visz — helyes kezelés mellett — az *elemi oktatás körébe* és ezzel szerves kapcsolatot fűz az elemi és a középiskola közt. Az egyház tana, erkölce, istentisztelete összeforrt a latin nyelvvel. Az anyaszentegyház nyelve a keresztényeknek anyanyelve, és valami ragad belőle még a gyermekekre is. A mint megtanulja a ministratiót szavaiban, szintűgy megtanulhatja jórészt értelme szerint is, sőt megtanulhatja a hitoktatás tanulmányi alapját egészen vagy részben: a miatyánkot, hiszek-egyet stb.

¹ Walter i. m. 158—188. l. — Kirchenlexikon I. B. 1098—1099. l.

² Hettinger, Timotheus. 341. l.

³ Willmann i. m. II. 149. l.

A gymnasium az *idealismusnak* iskolája, ápoló dajkája az irodalom, a nemzeti és classicus egyaránt, *a vallás pedig a szülőanyja*. Az érzéki valóság keletkező és elmuló tüneményei csak rövid időre foglalhatnak el bennünket és csak azt kötik le, a mi bennünk is mulandó. Jobb részünk az érzéki valóságban tükröződő eszmékért, ideákért hevül, a melyeknek az örök bölcseségben, Istenben van a székük. «Miként a csillagok a sötét éjbe világítanak, úgy ragyognak ez örök gondolatok a földi élet változó hullámai fölött. Miként a kormányos a sarkesillagra, úgy tekint föl lelkünk hozzájuk.»¹ A tudományt arcom verejtékével művelem, mert szeretem az eszméket, a melyek az Isten bölcseségének fénysugarai és melyek engem is bölcsesé tesznek. «Tanta in ideis vis constituitur, ut, nisi his intellectis, sapiens nemo esse possit.»² S a művészi alkotásokat bámulom, mert kedvesem a szép, a mely bennünk az örökszépséget, Istent, hirdeti. *Isten és a róla szóló tan az idealismusnak soha ki nem apadó forrása; mert benne van az ideáknak örök széke, és a mi idea a látható világ körében rejlik, az mind reá utal.* «Mi az, a mit szeretek? kérdém a földet, és felelé: én nem vagyok. Kérdém a tengert és mélységeket, és azt felelék: mi nem vagyunk Istened. Kérdém az eget, a napot, a holdat és csillagokat: mi sem vagyunk, kiálták, Istened, a kit te keressz. Így kiálték mindenhez, a mi körülöttem van: Mondjatok valamit Istenemről, ha ti nem vagytok az, mondjatok valamit róla! és hatalmas hangon kiálták: Ő alkotott minket.»³

A gymn. egyúttal a *humanismusnak* iskolája. Az igaz értelemben vett humanitásnak is Isten az alkotója, s az *Istenről szóló tan a leghűségesebb ápolója*. A XVIII. század az embert szembeállította a pappal, a polgárral, bíróval, sőt még a kereszténnyel is. Ma már kevesen hiszik el Rousseau-nak, hogy a polgári erény emberségünk kárára van. A kereszténység a szó legnemesebb értelmében vett humanitást fejleszti ki bennünk: bűnnek tekint mindent, a mi lerombolja ember voltunkat, gyógyítja természetünk sebeit, kiveti belőle a mérget, és a mi emberi szükséglet vagy képesség van benne, azt mind kielégíti és kifejleszti és megnemesíti. S arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy emberi rátermettségünknek van egy mozzanata, a vallási rátermettség, a mely legnemesebb és legértékesebb részünk: ha ezt parlagon hagynók, emberségünk nem volna teljes.

A vallás tanulmánya végre *küigazítja a classicusok pogány világnézetét és életfelfogását, egyúttal megóv a realismussal összetévesztett anyagi érdekek bálványozásától*. Az ellenkezés, a mely a classicusok

¹ Hettinger, Timotheus 9. l.

² Sz. Ágoston V. ö. Willmann, Geschichte des Idealismus. I. B. VII.

³ Sz. Ágoston, I. Hettinger i. m. 9. l.

ellen már egyik másik szentatyánál nyilatkozik és azóta is századról századra megújul, mutatja, hogy van bennük valami, a mi kiigazításra szorul. S tényleg már a szentatyák, azok is, a kik lelkesen fölkarolják a classicus tanulmányt, kimondják a «ne quid nimis» óvó szavát és józan bírálatra hívnak föl.¹ A realismust pedig nagyon hajlandók az emberek a fogható dolgok szűk körére szorítani, pedig igazi realitást ezeknek is az Isten ad, a ki maga a valóság, a mint mondotta: «Én vagyok, a ki vagyok.»²

★

Sokan, a kik értekezésemet figyelmükre méltatták, tán csatlakoztak, mert czíme után többet vártak, mint a mennyit benne találtak. S megvallom, értem elégedetlenségöket, mert a hittanra vonatkozó tanulmánynak mindenesetre a szorosan vett tanterv és a módszer: a tanmenet és tanalak legérdekesebb részlete. Ámde méltóztassanak megengedni, hogy a tananyag kiszemelése és pædagogiai értékének megálgapítása, mivel értekezésem foglalkozik, szintén fontos, valósággal alapvető feladat. Ha érdemes lesz, a magok idején sorra kerülnek a többi kérdések is. Még egy gondolata lehet a szíves olvasónak dolgozatom végén: a kiszemelt és pædagogiaillag megokolt tananyaggal el lesz-e érhető a hitoktatásnak a feladata? Mindenki természetesnek találhatja, hogy én azt mondom: igenis el! De azt a szerény nézetemet csatolom hozzá, hogy a ma használatos tananyaggal is elérhető — egy feltétel mellett. *Míg a hitoktatás gyakorlati feladatára nagyobb súlyt nem helyezünk, míg a hitoktatás körében is csak tanítunk, de nem nevelünk, addig minden tantervkészítés és módszervitatás hiábavaló.* Más tantárgyak körében is a gyakorlati megvalósítás a tanítás sikerének záloga. A hitéletnek hiánya, a vallás gyakorlatának fogyatékos volta hitoktatásunknak legnagyobb sebe. E sebnek gyógyítása nélkül a magam vállalkozásának eredményeért sem kezeskedem.

MÁZY ENGELBERT.

ZENEI NEVELÉSÜNK REFORMJA.

2. Zenetanárképzés.

A zenei nevelés nagy reformja, melyet, miként láttuk, nem csupán a zeneiskolákra, hanem a többi iskolára is, tehát a középiskolákra, polgári iskolákra, tanítóképző intézetekre és felsőbb leányiskolákra kívánunk kiterjeszteni, csak úgy lesz megvalósítható,

¹ Sz. Ágoston, de doctrina Christiana. II. 40. 58. Sz. Vazul és mások felfogását l. Willmann, Didaktik I. 219—235.

² Exod. 3. 14.